

Received / Geliş
10.10.2018

Article History
Accepted / Kabul
20.12.2018

Available Online / Yayınlanma
20.12.2018

VIEWS OF THE TEACHERS OF CLASSROOM TEACHERS ABOUT EMPATHY AND EMPATHIC BEHAVIORS

**EMPATİ KAVRAMINA VE ÖĞRETİM SÜRECİNDE ÖĞRETMENLERDEN
BEKLENEN EMPATİK DAVRANIŞLARA İLİŞKİN SINIF ÖĞRETMENİ
ADAYLARININ GÖRÜŞLERİ**

Bülent GÜVEN¹

Abstract

After completing her undergraduate education, they will be working as a classroom teacher and will fulfill the different roles in the teaching process. A total of 112 pre-service teachers (78 female and 34 male) studying in the 4th year of the Faculty of Education at Çanakkale Onsekiz Mart University Faculty of Education. In the study conducted using qualitative research method, data were collected from the participants in a structured interview form and the analysis process of the collected data was performed by means of descriptive analysis. Based on the findings obtained from the analysis, it is emphasized that the pre-service teachers mostly emphasize the characteristics of the person in front of us; they also make definitions by expressing expressions that refer to the dimensions of understanding, feelings and thoughts, we have reached the results of expressing the understanding of empathy amongst us as stated in the rules of realization.

Keywords: Empathy, Classroom Teacher, Metaphor

Öz

Lisans eğitimini tamamladıktan sonra sınıf öğretmeni olarak görev yapacak ve öğretim sürecinde farklı rolleri yerine getirecek olan öğretmen adaylarının empati kavramına ilişkin görüşlerini empati kavramına ilişkin oluşturdukları metaforları ve öğretim sürecinde öğretmenlerden beklenen empatik davranışların neler olabileceği konusundaki fikirlerini belirlemeyi amaçlayan bu araştırmanın çalışma grubunu 2017-2018 akademik yılı Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Eğitimi Ana Bilim Dalı'nın 4.sınıfında öğrenim gören ve etkili iletişim dersine devam eden 78'i kız, 34'ü erkek olmak üzere toplam 112 öğretmen adayı oluşturmuştur. Nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada yapılandırılmış görüşme formu ile katılımcılardan yazılı şekilde veriler toplanmış, toplanan verilerin analiz süreci betimsel analiz yoluyla gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda ulaşılan bulgulara dayalı olarak öğretmen adaylarının en fazla karşımızdaki kişinin yerine koyma, ya da onun bakış açısı ile bakma özelliklerine vurgu yaptıkları, ayrıca anlama çabası içerisinde bulunma, duygu ve düşünceleri anlama boyutlarına atıfta bulunan ifadeleri tercih ederek tanımlar oluşturdukları, empatinin gerçekleşme kuralları arasında da ifade edilen karşımızdaki kişiye onu anladığımızı ifade etme işlemine tanımlarda çok yer vermedikleri sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Empati, Sınıf Öğretmeni Adayı, Metafor

¹ Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü.
bulentg1@yahoo.com

Giriş

Gögsü kınalı bir serçe varmış. Gök gürlediği zamanlar tir tir titreyerek yere yatar, gök yıkılmasın diye de ayaklarını havaya kaldırmış. Bir yandan da “ korkumdan kırk kantar yağım eriyor” dermiş. Bir gün birisi demiş ki: “Sen kendin beş dirhem gelmezsin, nereden oluyor da kırk kantar yağın eriyor?” Bunun üzerine serçe şöyle cevap vermiş: “Herkesin kendine göre dirhemi, kantarı var, siz ne anlarsınız.” (Boratav, 1969 Akt:Dökmen, 2002) halk hikayesindeki serçenin siteminin temel sebebi karşısındaki kişinin kendisini anlayamaması olarak ifade edilebilse de arka planda görünen esas sorunun empati kurma sıkıntısı olduğu anlaşılmaktadır. Türkçe karşılığı hemhal olma ya da duygudaşlık olarak bilinen, İngilizce "içinde duyma" eski Yunanca'da "*pathéia*" "hissetme, duyma" köken olarak geldiği Fransızca'da ise "eşduyu" anlamında kullanılan empati kavramı, kişinin kendisini karşıdakinin yerine koyarak onun duygularını hissetmeye çalışması ve onu anladığını bizzat ifade etmesi şeklinde tanımlanabilir. Tanımda vurgulanan hususlar incelendiğinde empati de hem bilişsel hem de duyusal bir süreç gerçekleşmekte ve kişinin kendisini karşısındaki yerinde düşünmesi, kendi benzer yaşantılarını anımsamasıyla gerçekleşmektedir. Eğer bir bireyi anlamak istiyorsak, dünyaya onun bakış açısıyla bakmalı, olayları onun gibi algılamalı ve yaşamaya çalışmalıyız (Dökmen, 2002). Empatinin gerçekleşmesinde duygular ve duygusal hareket son derece önemlidir. Öyle ki insanın başkalarıyla ilişkilerinin ayırt edici niteliği ve paydası olarak kabul edilen empatiden yoksun olmak duygudan yoksun olmak olarak değerlendirilebilmektedir (Lupton, 2002). Empati kavramı ile özdeşleştiği düşünülen isimlerden Carl Rogers (1983) kişinin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakması, karşısındaki kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi sürecinin tam anlamıyla bu kavramı karşıladığını ifade etmiştir. Rogers'a göre bir kimsenin özel algısal dünyasına girerek ve onunla beraber olmanın kısa adı empatidir (Sungur, 1997).

Empati kavramına yönelik yapılan tanımlar incelendiğinde bazı hususlar açısından farklılaşmalar da dikkat çekmektedir. Örneğin, Staub (1990) da empatiyi karşısındaki kişinin iç dünyasını anlama ve duygularına katılma olarak tanımlarken, Hoffman empati kavramını bireyin diğerinin içinde bulunduğu duruma uygun, dolaylı duygusal tepki vermesi olarak ele almıştır (Knudson ve Kagan, 1982; Bilgin, 1988; Kalliopuska ve Titinen, 1991 akt:Kahraman, 2007). Araştırmacıların farklı şekillerde tanımlar ile ele aldığı empati kavramı üzerinde uzlaşmaya varılamamış oluşunun (Levy, 1997) bir başka nedeni de bazı araştırmacıların empati olarak kabul ettiği kavramın diğer araştırmacılar tarafından farklı şekillerde adlandırılabilmesidir. Empatinin ağırlıklı olarak duygusal bir süreç mi yoksa bilişsel bir süreç mi olduğu konusunda da tartışmalar yaşanmakla birlikte bu konuda araştırma yapanların büyük bir bölümünün empatik tepkinin hem bilişsel hem de duyusal nitelikleri gerektirdiği konusunda hem fikir oldukları söylenebilir. Bilişsel empati sürecinde karşımızdaki bireyin duygularının yaşanması yerine onun duygularını bilişsel olarak anlayabilme işlemi gerçekleştirilir. Daha net bir anlatımla bilişsel empati karşımızdaki bireyin içsel durumunun, duygu, düşünce ve niyetlerinin biliş yapımızda yer etmesi olarak görülebilecek bir işlemdir. Duygusal empati ise kişinin başkalarının durumunu ya da duygularını kendisini onun yerine koyarak hissetme işlemi olarak tanımlanabilir.

İster bilişsel isterse duyusal boyutlu olsun empatik beceriye sahip olabilmek bireylerin sosyal yaşantılarında büyük öneme sahiptir. Bu becerileri sayesinde bireyler kabul görür duruma gelerek toplum gözünde değerli kişiler olarak algılanırlar. Ortak yaşantı alanlarından okullarda da öğrencilerin empatik beceriye sahip olmaları, onların arkadaşları ile olumlu ilişkiler geliştirmelerinde, işbirliği yapmalarında, kendilerini olumlu olarak algılamalarında ve kabul etmelerinde önemli katkılar sağlar.

Hickson (1985), empatinin bütün etkileşimlerde etkili bir yön verici ve iletişim için yaşamsal öneme sahip olduğunun altını çizmektedir (Koçak ve Önen, 2013). Empatik düşünme becerisi yüksek olan çocukların hem sosyal çevrelerindeki diğer bireylerle, hem de kendi dünyalarıyla uyumlu oldukları, saldırganlık düzeyi yüksek çocukların empatik becerilerinin düşük olduğu, çocuklara verilen empati eğitiminin saldırganlığı ve antisosyal davranışları azalttığı, empatik becerisi yüksek çocukların arkadaşlarıyla daha çok işbirliği yaptığı, empatik becerisi yüksek çocukların özsayıgılarının, empatik becerisi düşük olan çocukların özsayıgılarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir (Yılmaz - Yüksel, 2003). Bu konuda ortaya konan görüşler ışığında empatik becerinin ilköğretim öğrencilerinin arkadaşları ile olumlu ilişkiler geliştirmeleri ve işbirliği yapmalarında, kendilerini olumlu şekilde algılamalarında ve kabul etmelerinde önemli katkılar sağladığı söylenebilir.

Davis'e (1968) göre öğrencilerin öz farkındalıklarını artırarak, dinleme becerisi kazandırarak, insanoglunun çeşitli topluluklardan oluştuğunun farkına vardırarak, bu farklılıklara saygı ve hoşgörü gösterme ile ilgili yaşantılar sunarak onlarda empatik düşünmenin gelişimine yardımcı olunabilir (Gemci, 2012). Öğrencilere empati niteliği kazandırma sayesinde, onların önyargılardan arınmaya başlamaları ve beklentilerini engelleyen korkularından kurtulmayı başararak kendilerine olan güvenlerini geliştirebilmeleri de sağlanabilmektedir. Öğrenciler kaygıdan uzak ve başkaları için olumlu düşünceler geliştirerek diğer arkadaşları ile iletişimlerini de daha nitelikli duruma getirebilmektedirler. Eğitim ortamlarında da empati, gerek eğitimciler ve öğrenciler arasında sağlıklı bir iletişim kurulmasında ve eğitim programlarının hazırlanıp uygulanmasında bir araç; gerekse ilerde eğitim sektöründe çalışmayı planlayan kişilere kazandırılması gereken bir özellik olması bakımından da ayrı bir önem taşımaktadır (Köksal ve Koçer, 2005 Akt: Koçak ve Önen, 2013). Özellikle empatik davranış kazandırmada belki en etkili dönem olan ilkokullarda görev yapan sınıf öğretmenlerinin bu konudaki çabası son derece önem taşımaktadır. Sınıf öğretmenleri çağın insan modeline uygun birey yetiştirme görevini üstlenmiş kişiler olarak öğrencilerine olumlu iletişim becerisi ve empati gibi sosyal özellikleri kazandırmada kilit rol oynayan bir konumdadırlar. Sınıf öğretmenleri bu hususta ne kadar iyi yetişmiş olursa hem anılan sosyal özelliklerin kazandırılması hem de bu özelliklerle bağlantılı önemli bir başka alan olan değerlerin kazandırılması da kolaylaşabilecektir. Yakın gelecekte öğretim kurumlarında görev yapması beklenen sınıf öğretmeni adaylarının da empatik becerilere ve bu kavrama yönelik olumlu niteliklere sahip olmaları beklenmektedir. Eleştirel düşünmenin de önemli bir önkoşulu sayılan empatinin, aynı zamanda duygusal boyutta zekanın temel yapı taşlarından biri ve özellikle zihinde canlandırmayı netleştiren bir beceri olduğu da araştırmalarla ortaya konmaktadır (Cotton, 1991 Akt:Altuntaş ve diğ., 2017). Eleştirel düşünebilen olayları ve durumları kritik edebilen bireylerde olması beklenen bir özellik olan empatinin kurulabilmesi için, ben merkezci düşünmeden sıyrılmak gereklidir (Dökmen, 2002). Ben merkezci düşünmenin yoğun olduğu yaş gruplarından sayılan ilkokul döneminde öğrencilerin empatik düşünme becerisi ile eleştirel düşünmeye yönelmeleri sınıf öğretmenlerinin gayreti ile mümkün olabilecektir. Bu gayreti ortaya koyması beklenen ve yakın gelecekte sınıf öğretmeni olacak adayların empati kavramına ilişkin görüşlerinin belirlenmesini amaçlayan araştırma sayılan gerekçelerden hareketle oluşturulmuştur.

1.1.Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı "ilköğretim kurumlarında yakın gelecekte görev alacak olan ilköğretim bölümü, sınıf eğitimi anabilim dalının 4. sınıfında öğrenim gören sınıf öğretmeni adaylarının empati kavramına bakışları ve empati kavramına ilişkin oluşturdukları metaforik ifadeleri belirleyebilmektir.

1.2.Sınırlılıklar

Araştırma; Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde 2017-2018 akademik yılı güz yarıyılında Temel Eğitim Bölümü, Sınıf Eğitimi ABD' da son sınıf olarak öğrenim gören ve etkili iletişim dersine devam eden 112 öğretmen adayı ile veri toplama aracında yer alan sorular ve sorular hakkındaki açıklamalar ile sınırlıdır.

2. Yöntem

Bu amaca uygun olarak bireyler ve mevcut durumları hakkında detaylı ve zengin bilgiler üretilmesini sağlayan nitel yöntem, verilerin çözümlenmesinde ise betimsel analiz ve yanı sıra metafor incelemeleri sırasında içerik analiz tekniği kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bu araştırmanın amacına uygun olarak nitel yöntemle analiz edilen veriler, sayısallaştırılarak frekans dağılımları ve yüzdelik değerleri hesaplanmıştır. Geçerliliği ve güvenilirliği sağlama aşamasında içerik analizinde geçerlilik koşulunun yerine getirilip getirilmediği, araştırmanın amaçları ve veri toplama araçları arasındaki uyum olup olmadığı sorusu üzerinden cevaplanmaya çalışılmıştır. Bu aşamada her bir kategorinin anlamı ve ona uygun olarak seçilen metaforik ifadeler belirtilmiştir.

2.1. Araştırmanın Katılımcıları

Bu araştırmanın çalışma grubunu 2017-2018 Öğretim yılı İlköğretim Bölümü, Sınıf Eğitimi Anabilim Dalında 4. sınıf olarak öğrenim görmekte olan ve etkili iletişim dersine devam eden 112 sınıf öğretmeni adayı oluşturmuştur. Katılımcıların 78' i (%69,6) kadın, 34'ü (%30,4) erkektir.

2.2. Veri Toplama Aracı

İlköğretim kurumlarında yakın gelecekte görev alacak olan ilköğretim bölümü, sınıf öğretmenliği anabilim dalının son sınıfında öğrenim gören sınıf öğretmeni adaylarının, empati kavramına bakış açıları ve öğretimde sergilenmesi beklenen empatik davranışlara ilişkin görüşlerini inceleyebilmek üzere öğretmen adaylarına araştırmacı tarafından oluşturulan yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Görüşme formu 2 bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm olan kişisel bilgilerde, öğretmen adaylarına cinsiyet, yaş ve genel not ortalaması gibi durumları sorulmuştur. Sorular başlığı altındaki ikinci bölümde ise öğretmen adaylarının empati kavramına ilişkin görüşlerini belirleyebilmek amacıyla; Empati kavramını nasıl tanımlarsınız?, "Empati kavramını bir varlığa benzetmeniz istense neye benzetirdiniz? Niçin?", ve "Öğretim sürecinde sınıf öğretmenlerinin empatik davranışlar göstermesi gereken durumlar nelerdir? olmak üzere toplam 3 adet açık uçlu soru sorulmuştur. Bu görüşlere dayalı olarak bulgular sunulmuş ve yorumlanmıştır. Görüşme formu uygulanan öğretmen adaylarının öncelikle isimlerinin gizli tutulacağı ve hiçbir şekilde deşifre edilmeyeceği kendilerine bildirilmiş, araştırmanın analiz ve yorumlama süreçlerinde verilen kod sıra numarası kullanılmıştır.

2.3. Verilerin Çözümü ve Yorumlanması

Verilerin çözümü temel olarak betimsel, metafor inceleme sürecinde ise içerik analiz tekniğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Her bir kâğıda numara verildikten sonra, öğretmen adaylarının empati kavramına yönelik tanımları, empati kavramına ilişkin oluşturdukları metaforlar ile öğretim sürecinde empatik davranışlar gösterme durumlarına ilişkin çözümlenmeler her bir soru için ayrı ayrı olmak üzere aşağıdaki sıra takip edilerek gerçekleştirilmiştir.

1. İlgili soruya verilen cevabın okunması
2. Adlandırma ve kodlama

3. Tasnif etme
4. Kategori geliştirme

Öncelikli olarak öğretmen adaylarının kâğıtlarına sayfa numaraları verilmiştir. Her bir soru için “kategori listesi” hazırlanmıştır. Bu liste ile tasnif aşaması tamamlanmıştır. Liste, üç temel amaca hizmet etmiştir. Bunlar; 1. Sorulara verilen cevapları bir kategori altında toplamak, 2. Veri analiz sürecini kolaylaştırmak ve 3. Verilerin sayısallaştırılmasında kolaylık sağlamak şeklinde sıralanabilir. Kategori geliştirme aşamasında, “Empati kavramını bir varlığa benzetmeniz istense neye benzetirdiniz? Niçin?” sorusuna öğretmen adayları tarafından üretilen metaforlar, empati kavramına yönelik algılarına ilişkin sahip oldukları ortak özellikler bakımından metaforun konusu, metaforun kaynağı ve bu kaynak ile konusu arasındaki ilişki bakımından analiz edilmiştir. Daha sonra her metafor empati algısına ilişkin sahip olduğu perspektif bakımından belli bir tema ile ilişkilendirilmiş, toplam 4 farklı kavramsal kategori oluşturulmuştur. İlgili kategoriler bulgular ve yorum bölümünde sunulmuştur.

Empati kavramını nasıl tanımlarsınız?” sorusunun analizinde ise her bir soruya verilen cevaplar kategori listesine yazılmış, betimsel şekilde sıralanmıştır. “Öğretim sürecinde sınıf öğretmenlerinin empatik davranışlar göstermesi beklenen durumlar nelerdir? sorusuna katılımcıların verdiği cevaplar yine betimsel şekilde analiz edilmiş, ulaşılan bulgular frekans ve yüzdelik dağılımları hesaplanarak tablolar halinde sunulmuştur.

3. Bulgular ve Yorum

Araştırmada ilk olarak araştırma örneklemine dâhil edilen 112 öğretmen adayının empati kavramına yönelik gerçekleştirdikleri tanımlar kategorize edilerek tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Empati Kavramına Yönelik Tanımları

Kategori	F (Kadın)	%	F (Erkek)	%
Anlama	23	29,5	5	14,5
Yerine Koyma	19	24,5	15	44
Çaba Sarfetme	15	19,2	5	14,5
Bakış Açısı	4	5,2	1	3
Düşünme	5	6,4	-	-
Saygı Duyma	3	4	1	3
Kendini Bilme	1	1	-	-
Dinleme	3	4	2	6
Tepki Verme	2	2,6	-	-
İfade Etme	2	2,6	-	-
Özdeşim	1	1	1	3
Gibi Yapmak	-	-	1	3
Değerlendirmek	-	-	1	3
Hissetmek	-	-	1	3
Kavrama	-	-	1	3
Toplam	78	100	34	100

Tablo 1’de araştırmaya katılan öğretmen adaylarının Empati size göre nasıl tanımlanır? Sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin kategorik dağılım gösterilmektedir. Katılımcıların gerçekleştirdikleri tanımlarda vurguladıkları ifadeler ortak özellikleri yönüyle sınıflanmış ve bu sınıflamaya uygun olarak cinsiyet değişkeni açısından frekans dağılımı ve tanımlardan kimi örnekler ile tablo 1’de gösterilmektedir. Katılımcıların verdikleri cevaplardan yola çıkılarak oluşturulan kategoriler

incelendiğinde kadın öğretmen adaylarının en fazla “Anlama” (%29.5), “Yerine Koyma” (%24.5), ile “Çaba Sarfetme” (%19,2) ifadelerinde tanımlar oluşturdukları görülürken, erkek öğretmen adaylarının ise en yüksek frekansla “Yerine Koyma” (%44), “Anlama” (%14,5), “Çaba Sarfetme” (%14,5) kategorilerinde tanım oluşturdukları belirlenmiştir. Erkek öğretmen adayları “Düşünme”, “Kendini Bilme”, “Tepki Verme” ile “İfade Etme” kategorilerine dönük tanım gerçekleştirmedikleri gözlemlenmekle birlikte kadın öğretmen adayı katılımcılardan farklı olarak “Gibi Yapmak”, ”Değerlendirmek”, “Hissetmek” ve “Kavrama” kategorilerinde tanımlar oluşturdukları da görülmüştür. Bu tanımlardan örnekler şöyle sıralanabilir.

“Anlamak”

“Kendini karşısındakinin yerine koyarak onun duygu ve düşüncelerini anlamak” (K1, K8, K23,)

“Kendini karşısındakinin yerine koyarak onun duygularını anlamak” (K7, K35)

“Gereken durumlarda kendini karşısındaki kişinin yerine koyup onun duygu ve düşüncelerini anlayabilmesi” (K,45)

“Karşısındakilerin düşüncelerini anlamak” (E,11)

“Karşımızdaki kişiyi bulunduğu durumda kendimizi düşünüp, onun neler hissettiğini, düşündüğünü anlamak” (E,21)

Anlamak kategorisine yönelik kadın ve erkek katılımcıların gerçekleştirdikleri tanım örnekleri yukarıdaki gibi sıralanabilirken bir diğer kategori olan “Yerine Koyma” ifadesine uygun olarak oluşturulan tanım örnekleri de şöyle sıralanmıştır:

“Yerine Koymak”

“Kişinin kendi kimliğini kaybetmeden kendini karşısındaki kişinin yerine koyması” (K,39)

“Bir durum karşısında kendini karşısındaki kişinin yerine koymak” (K,27)

“Karşımızdaki insanın duygu ve düşüncelerini daha iyi anlamamız ve ona herhangi bir açıdan yardım edebilmemiz için kendimizi onun yerine koymamız durumu” (K,63)

“Bireyin karşısındaki kişiyi anlaması için kendini onun yerine koyması” (E,14)

“Kendini başkasının yerine koymak” (E,32)

Genel empati tanımlarına yakın bir şekilde gerçekleştirilmeye çalışılan anılan kategorilerdeki örneklerden farklı olarak diğer kategorilerde yer alan tanımlara ilişkin örneklerde yine aşağıda sunulmuştur.

“Bakış Açısı”

“Bir durumda, davranışta, olayda kendini başkasının yerine koyarak onun bakış açısından bakma” (K,44)

“Çaba Sarfetme”

“Karşısındakini anlama çabası” (K,17),

“Karşındaki insanın duygularını, içinde bulunduğu durumu anlamaya çabalamak” (E,5)

“Gibi Yapmak”

“Kişinin düşüncelerinin bir bölümünü anlamaya çalışmak, anlıyor gibi yapmak”

“Değerlendirme”

“Karşımızdaki insanın duygu ve düşüncelerini daha iyi anlamak için onun duygu ve düşüncelerini onun açısından değerlendirmek” (E,32)

“Hissetmek”

“Karşısındakini anlamak için onun yerine geçip durumu hissetmek” (E,26)

“Kavrama”

“Kişinin kendi görüşlerini kaybetmeden, karşısındaki kişilerin duygu, düşünce ve hayata bakış açılarını kavrayabilmesi” (E,13)

“Özdeşim Kurma”

“Bir insanı anlamak için onunla özdeşim kurmak” (K,76)

Bir diğer araştırma sorusu “Empati kavramını bir varlığa benzetmeniz istense neye benzetirdiniz? Niçin?” sorusuna ait katılımcı görüşlerini içermektedir. Metaforların kategorilere göre dağılımı tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Metaforların kategorilere göre dağılımı

Kategori	Metafor	Toplam metafor sayısı (f)	Toplam metafor yüzdesi (%)
Anlamak	Tiyatro Oyuncusu, Çiçek, Hakem, Ayna, Öğretmen-Öğrenci İlişkisi, Sevgili,	6	20,7
İlgi Gösterme	Küskün Çiçeği, Bebek Maske, Ayna, Cam, Değişik Cepheden Bakan Pencere, Tiyatro Kostümü, Gözlük, Dönme Dolap, Su,	2	6,9
Yerine Koyma	Bukalemun, Roman, Sinema, Kız Çocuğu, Kıyafet Değişikliği, Bukalemun, Projeksiyon, Gözlük, Matruşka	17	58,6
Mükemmellik	Yemek Sosu, Sihirli Değnek, Anne, Köprü Ayağı	4	13,8
Toplam		29	100

Tablo 2’de öğretmen adaylarının empati kavramına bakış açıları ve empati algılarına göre oluşturdukları metaforik ifadelerin kategorilere göre dağılımı verilmiştir. Toplamda 4 kategori altında toplanan metaforlar; anlamak, ilgi göstermek, yerine koyma, ve mükemmelliyet olmak üzere alan yazında yer alan empati tanımlarından hareketle oluşturulan başlıklar altında tasnif edilmeye çalışılmıştır.

Kategori 1. Anlamak

Bu kategoriye toplamda 6 metaforik ifade temsil etmektedir. Kategorideki başat metaforik ifadeler şunlardır: Tiyatro Oyuncusu, Çiçek, Hakem, Ayna, Öğretmen-Öğrenci İlişkisi, Sevgili. Bu kategoriye oluşturan metaforların ortak özelliği olarak empati kavramının temel etkisi olan dahası karşımızdaki kişinin durumunu anlamaya yardımcı olan yapısından kaynaklı olarak üretilmiş olabileceği söylenebilir. Kategoride yer alan metaforlara ilişkin olarak örnek ifadeler aşağıda verilmiştir.

“Tiyatro oyuncusuna benzer; Çünkü tiyatro oyuncusu oynayacağı karakterin nasıl bir duygu içerisinde olduğunu anlamaya çalışır” K,16

“Hakeme benzetirim; Çünkü futbolcuların duygu ve düşüncelerini en iyi onlar anlayabilir.” E,23

“Aynaya benzetirim; Çünkü aynaya baktığında kendini görürsün. Empati yapan kişi de karşısındakini düşüncelerini anlayıp ona anladığını belli eden düşüncelerini yansıtarak bir nevi ayna görevi görür” K,54

Kategori 2. İlgi Gösterme

Bu kategoriye toplamda 2 metafor temsil etmektedir. Kategorideki başat metafor imgeleri ise, Küsküs Çiçeği ve Bebek şeklindedir. Kategoride yer alan metaforların oluşmasında, empatinin duyuşsal olarak ilgi gösterdiğimiz olay, durum ya da kişilere yönelik gerçekleşmesi özelliğinden kaynaklandığı söylenebilir. Kategoride yer alan metaforlara ilişkin olarak örnek ifadeler aşağıda verilmiştir.

“Bebeğe” benzetirim; Çünkü kendini onun yerine koyamazsın ama verdiği tepkilerle onu anlamaya çalışıp, isteklerini yerine getirmeye çalışırsın. K,17

“Küs küs çiçeğine” benzetirim; Çünkü o çiçeğe dokunulduğunda, yakınlık gösterdiğimizde tepki verir, yapraklarını kapatır. K,50

Kategori 3. Yerine Koyma

Bu kategoriye toplamda 17 metafor temsil etmektedir. Kategorideki başat metafor ifadeleri şunlardır: Maske, Ayna, Cam, Değişik Cepheden Bakan Pencere, Tiyatro Kostümü, Gözlük, Dönme Dolap, Su, Bukalemun, Roman, Sinema, Kız Çocuğu, Kıyafet Değişikliği, Bukalemun, Projeksiyon, Gözlük, Matruşka. Bu kategoriye oluşturan metaforların oluşmasında, empatinin gerçekleşme aşamalarından biri ve belki de en önemli aşaması olarak görülebilen karşımızdaki kişinin yerine koyma eyleminin etkisi olduğu söylenebilir. Empati kavramı katılımcılar tarafından tanımlanırken de anılan bu özelliğe çok sayıda atıfta bulunulduğu görülmüştür. İlgili metaforlara ilişkin olarak örnek ifadeler aşağıda verilmiştir.

“Ayna’ya benzetirim; Çünkü insan aynaya baktığında nasıl kendini görebiliyorsa kendini de başkasının yerine koyup onun baktığı gibi bakmasını sağlayabilir.” K,51

“Değişik cephelerden bakan evin pencerelerine benzetirim; Çünkü her pencerenin manzarası farklı bu farklılığı görebilmek için ise pencereden bakmak gerekir.” E,32

“Gözlüğe benzetirim; Çünkü olayları başkaları gibi görmemizi sağlar. Olaylara başkasının penceresinden bakabilmeyi sağlar” K,38

“Suya benzetirim; Çünkü bulunduğu kabın şeklini alır ancak nereye girerse girsin su olma özelliğini kaybetmez”. K,41

“Bukalemuna benzetirim; Çünkü bulunduğu yere göre renk değiştirir. E,18

“Dönme dolaba benzetirim; Çünkü en tepedeki kişinin yerine herkes bir kez gelip o korkuyla yüzleşir”K,33

Kategori 4. Mükemmelliye

Bu kategoriye toplamda 4 metafor temsil etmektedir. Kategorideki belirgin metafor ifadeleri: Yemek sosu, sihirli değnek, anne ve köprü ayağı şeklindedir. Bu kategoride yer alan metaforların oluşmasında, empatinin bireyler arasında ilişkileri düzenleyerek sorun çözmeye ve nitelik artışına katkı getirişi etkili olmuş olabilir. İlgili metaforlara ilişkin olarak örnek ifadeler aşağıda verilmiştir.

“Anneye benzetirim; Çünkü beni bu hayatta en iyi anlayan, benim iyiliğim için her türlü düşünebilen kuşkusuz annemdir.” K,26

“Sihirli bir değneğe benzetirim; Çünkü Empati iletişimin sihirli gücüdür K,39

Öğretmen adaylarına; “Öğretim sürecinde sınıf öğretmenlerinin empatik davranışlar göstermesi gereken durumlar nelerdir?”, sorusu da yöneltilmiş olup, verdikleri cevaplara ilişkin bulgular tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Öğretmen adaylarının “Öğretim sürecinde sınıf öğretmenlerinin empatik davranışlar göstermesi beklenen durumlar nelerdir?” sorusuna verdikleri cevapların frekans ve yüzdeleri

Öğretim Sürecinde Empatik Davranış Gösterme Durumları	F	%
Öğrencilerle iletişim kurarken	9	8
Öğrencilerin öğrenme gücünü çektikleri anlarda	8	7
Öğrenciler sınavlardan kötü puanlar aldığında	8	7
Öğrenci kopya çektiğinde	7	6
Özel eğitime gereksinim duyan öğrencisi bulunduğu	5	4,5
Sınav kaygısı taşıyan öğrenciler varsa	4	3,6
Anne Babasını kaybetmiş öğrencilerle karşılaştığında	4	3,6
Anne Babası boşanmış öğrencilerle karşılaştığında	4	3,6
Öğrenciler sabah okula geç kaldıklarında	4	
Öğrenciler arasında tartışma yaşandığında	4	3,6
Öğrencilere ödev verirken	4	3,6
Belirli dersleri sevmediğini belli ettiklerinde	4	3,6
Öğrencilerin kağıtlarını puanlarken	4	3,6
Öğrenciler ailevi sorun yaşadıklarını öğrendiklerinde	4	3,6
Öğrenciler özel sorunlarını paylaştıklarında	4	3,6
Öğrencinin engeli bulunuyorsa	4	3,6
Ödev kontrolünde yapmayan öğrenci ile karşılaşıldığında	4	3,6
Ders anlatırken kendi arasında konuşan öğrencileri farkettiğinde	1	0,9
Öğrenci bir soru için söz alıp yanlış cevap verdiğinde	3	2,7
Etkinliklere katılmada isteksizlik gösteren öğrencilerle karşılaşıldığında	3	2,7
Veli toplantılarında öğrenciler ile ilgili bilgilendirme yaparken	3	2,7
Öğrenciler ders materyallerini getirmeyi unuttuklarında	3	2,7
Öğrenciler yalan söylediklerinde	3	2,7
İzinsiz olarak bir eşyayı aldıklarında	2	1,8
Süreğen hastalığı bulunan öğrencileri olduğunda	2	1,8
Bağımlı öğrenci tipinde olup herşey için onay bekleyenlere karşı	2	1,8
Arkadaş edinmede grup çalışmasına katılmada yetersizlik gösteren öğrencilere	3	2,7
Ders çalışma ve tekrar etme konusunda yetersizlik sergileyenlere	2	1,8
Alta kaçırma ya da benzer istenmeyen davranışlarla karşılaşıldığında	2	1,8
Çeşitli korkuları ya da tikleri bulunan öğrencilerle karşılaşıldığında	2	1,8
Toplam	112	100

Tablo 3’de öğretmen adaylarının “Öğretim sürecinde sınıf öğretmenlerinin empatik davranışlar göstermesi beklenen durumlar nelerdir? sorusuna ilişkin frekans ve dağılımları verilmiştir. Araştırma sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde 30 adet temel görüş belirlenebilmiştir. Cevaplar incelendiğinde adayların öğretim sürecini sadece ders işleme süreci olarak düşünmedikleri de anlaşılmıştır. Verilen cevaplarda katılımcı sınıf öğretmeni adaylarının ders süreci dışında olmakla birlikte öğretim sürecine etkisi olduğunu düşündükleri aile ve özel durumlara ilişkin de görüşler belirttikleri anlaşılmıştır. Tablo 3 incelendiğinde sınıf öğretmeni adaylarının en yüksek frekansla öğretim sürecinde öğrencilere yönelik empatik davranış göstermeleri gereken

durumların başında “iletişim kurma” (%8) cevabını verdikleri, bu cevabı sırasıyla, “öğrencilerin öğrenme güçlüğü çektiği anlarda” (%7), “öğrenciler sınavlardan kötü puanlar aldığı” (%7) ve “öğrenci kopya çektiğinde” (%6) ifadeleri izlemiştir. Bu cevapların dışında araştırmaya katılan sınıf öğretmeni adaylarının ödev verme ve kontrolü, sınavlar ve değerlendirilmesi, sınıf içi iletişim, işbirliği ve arkadaşlık hususlarına yönelik ifadeler yer verdikleri yine tablo 3 incelendiğinde görülmektedir. Verilen cevaplar arasında anne baba kaybı ya da dağılmış aileden gelen çocuklar ile özel durumu (engel, korku, tikler, alt ıslatma vb.) bulunan öğrenciler konusunun da sınıf öğretmeni adaylarının belirtilmesi anılan hususların görev yapacakları öğretim basamağında karşılaşılması muhtemel durumlar olduğundan kaynaklanmış olabilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Çalışmada toplanan verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgulara dayalı olarak aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırmada ilk olarak empati kavramını nasıl tanımlarsınız sorusuna ilişkin verilen cevapların analizi sonucunda; Anlama, Yerine Koyma, Çaba Sarfetme, Bakış Açısı, Düşünme, Saygı Duyma, Kendini Bilme, Dinleme, Tepki Verme, İfade Etme, Özdeşim, Gibi Yapmak, Değerlendirmek, Hissetmek, Kavrama şeklinde belirlenen kategorilerde tanımlar gerçekleştirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Tanımlarda katılımcıların en fazla karşımızdaki kişinin yerine koyma, ya da onun bakış açısı ile bakma (Fenomonolojik alan) özelliklerine fazlaca vurgu yaptıkları, ayrıca anlama çabası içerisinde bulunma özelliğine, duygu ve düşünceleri anlama boyutuna atıfta bulunan ifadeleri tercih ederek tanımlar yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır. Tanımlarda beklenmesine rağmen empatinin gerçekleşme kuralları arasında da ifade edilen karşımızdaki kişiye onu anladığımızı ifade etme boyutuna yer verilmediği sonucuna da ulaşılmıştır. Hal böyle olmakla birlikte empatik düşünme sürecinin öğretilebilir olduğu gerçeğini ortaya koyan araştırmalar da dikkate alındığında (Köksal ve Koçer, 2005; Mete ve Gerçek, 2005 Akt: Koçak ve Önen, 2013) uygun derslerde ya da etkinlikler yoluyla empatik düşünme süreci ve aşamaları sınıf öğretmeni adaylarına kazandırılabilir.

Araştırmaya katılan sınıf öğretmeni adaylarının empati kavramını bir varlığa benzetmeniz istense neye benzetirdiniz? sorusuna ilişkin oluşturdukları metaforik ifadeler ise; Tiyatro Oyuncusu, Çiçek, Hakem, Ayna, Öğretmen-Öğrenci İlişkisi, Sevgili, Küskün Çiçeği, Bebek, Maske, Ayna, Cam, Değişik Cepheden Bakan Pencere, Tiyatro Kostümü, Gözlük, Dönme Dolap, Su, Bukalemun, Roman, Sinema, Kız Çocuğu, Kıyafet Değişikliği, Bukalemun, Projeksiyon, Gözlük, Matruşka, Yemek Sosu, Sihirli Değnek, Anne, Köprü Ayağı, şeklindedir.

Araştırmaya katılan sınıf öğretmeni adaylarının oluşturdukları 29 adet geçerli metaforik kavramın 4 kategoride toplandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu kategoriler; Anlamak, İlgi Gösterme, Yerine Koyma, Mükemmellik şeklinde sıralanmaktadır. Öğretmen adaylarının oluşturdukları metaforik ifadelerin kategorileştirilmesinde empati kavramının tanımında özellikle vurgulanan derin duyguları anlama, karşımızdaki kişinin bakış açısına geçme, fenomenolojik alana girme, karşımızdaki kişiye ilgi gösterme ve bu işlemlerin sonucu olarak mükemmel bir iletişim süreci gerçekleştirme dikkate alınmıştır. Metaforik ifadelerin kategorilere dağılımı incelendiğinde en fazla metaforik ifadeyi kapsamına alan kategorinin “yerine koyma” olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu kategoride yer alan ifadeler; “Maske, Ayna, Cam, Değişik Cepheden Bakan Pencere, Tiyatro Kostümü, Gözlük, Dönme Dolap, Su, Bukalemun, Roman, Sinema, Kız Çocuğu, Kıyafet Değişikliği, Bukalemun, Projeksiyon, Gözlük, Matruşka” şeklinde olup, ifadelerin oluşma gerekçeleri incelendiğinde bakış açısını ya da yerini değiştirme niteliğinin vurgulandığı anlaşılmıştır. Rogers’a göre empati kavramında bir kimsenin özel algısal dünyasına girmek ve onunla tümüyle beraber olmak(Sungur, 1997) önemli bir eylemdir ve bu

eylemin gerçekleşmesi için bireyin kendisini o kişinin yerine koyması gereklidir. Oluşturulan metaforik ifadelerde görülen açıklamalar da bu duruma işaret etmektedir. Yine katılımcıların oluşturduğu metaforik ifadelerde frekans yönüyle ikinci sırada yer alan anlama kategorisinde Tiyatro Oyuncusu, Çiçek, Hakem, Ayna, Öğretmen-Öğrenci İlişkisi, Sevgili ifadeleri yer almıştır. Kategorinin oluşmasında yine empati kavramının tanımında yer alan duyguları anlama niteliğinin etkili olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının “Öğretim sürecinde sınıf öğretmenlerinin empatik davranışlar göstermesi gereken durumlar nelerdir?” sorusuna ilişkin verdikleri cevaplar incelendiğinde; “Öğrencilerin öğrenme güçlüğü çektiği anlarda”, “Öğrenciler sınavlardan kötü puanlar aldığında”, “Öğrenci kopya çektiğinde”, “Özel eğitime gereksinim duyan öğrencisi bulunduğu”, “Sınav kaygısı taşıyan öğrenciler varsa”, “Öğrenciler sabah okula geç kaldıklarında”, “Öğrencilere ödev verirken”, “Öğrencilerin kağıtlarını puanlarken”, “Ödev kontrolünde ödevini yapamayan öğrenci ile karşılaşıldığında”, “Ders çalışma ve tekrar etme konusunda yetersizlik sergileyenlere”, “Belirli dersleri sevmediğini belli ettiklerinde”, “Etkinliklere katılmada isteksizlik gösteren öğrencilerle karşılaşıldığında”, “Öğrenciler ders materyallerini getirmeyi unuttuklarında”, ifadelerinin doğrudan öğrenme öğretme sürecinde karşılaşılan durumlarla ilgili olarak sınıf öğretmeni adaylarının öğrencilerin en fazla yakındığı, hatta kendilerinin devam eden öğrenciliklerinin etkisi ile de şekillenmiş durumlar ortaya koymuşlardır. Bu cevapların dışında öğretim sürecine dolaylı etkisi bulunan; “Öğrencilerle iletişim kurmada”, “Anne Babasını kaybetmiş öğrencilerle karşılaştığında”, “Anne Babası boşanmış öğrencilerle karşılaştığında”, “Öğrenciler arasında tartışma yaşandığında”, “Öğrenciler ailevi sorun yaşadıklarını öğrendiklerinde”, “Öğrenciler özel sorunlarını paylaştıklarında”, “Öğrencinin engeli bulunuyorsa”, “Ders anlatırken kendi arasında konuşan öğrencileri farkettiğinde”, “Öğrenci bir soru için yanlış cevap verdiğinde”, “Veli toplantılarında öğrenciler ile ilgili bilgilendirme yaparken”, “Öğrenciler yalan söylediklerinde”, “İzinsiz olarak bir eşyayı aldıklarında”, “Süreğen hastalığı bulunan öğrencileri olduğunda”, “Bağımlı öğrenci tipinde olup herşey için onay bekleyenlere karşı”, “Arkadaş edinmede grup çalışmasına katılmada yetersizlik gösteren öğrencilere”, “Alta kaçırma ya da benzer istenmeyen davranışlarla karşılaşıldığında”, “Çeşitli korkuları ya da tikleri bulunan öğrencilerle karşılaşıldığında”, cevaplarının da sınıf öğretmeni adaylarıncaya verildiği belirlenmiştir. Bu cevaplar incelendiğinde sınıf öğretmeni adaylarının özellikle ilkökul dönemi çocuklarının okul aile işbirliğinin etkili şekilde gerçekleşmediği durumlarda öğretim sürecinde önemli sorunlar yaşayabileceği görüşünde olduklarını ortaya koymaktadır.

Araştırmanın ortaya koyduğu sonuçlar doğrultusunda; sınıf öğretmeni adaylarının empati kavramının öğretim sürecinde öğrenciyle yaşanan iletişim sorunlarının giderilmesinde son derece önemli bir nitelik olduğunu düşündükleri sonucuna ulaşılabilir. Sınıf öğretmeni adaylarının hizmet verecekleri yaş grubu olan 6-10 yaş aralığı çocukların ilk kez tanıştıkları öğretim kurumu olan ilkokullarda öğretmenlerince duygusal açıdan anlaşılma ihtiyacı belirgin şekilde kendini göstermektedir. Özellikle yeni bir toplumsal yapı olarak okulla tanışma ve alışma döneminde diğer arkadaşları ile yaşayabilecekleri iletişim sorunlarının yanı sıra öğrencilerin akademik başarısızlık ile karşılaşmaları durumunda desteklenme ihtiyaçları öğretmenlerce doğru algılanmalıdır. Öğretmenlerin empatik davranış gösterme eğilimlerinin öğrenciler üzerinde olumlu etki oluşturduğuna ilişkin gerçekleştirilen kimi araştırma (Rehber ve Atıcı, 2009 Akt: Koçak ve Önen, 2013), sonuçları da bu sonucu desteklemektedir.

Öğretmenlerin empatik davranış gösterme eğilimlerinin öğretimi gerçekleştirdikleri sınıf içerisinde süreci olumsuz yönde etkileyen öğrenci davranışları arasındaki ilişkiyi ortaya koyan herhangi bir araştırmayla literatürde karşılaşılmamış olmakla birlikte,

empatik davranışlar gösterme eğilime sahip öğretmenlerin mesleki ve kişilik özellikleri konularında ulaşılan araştırma bulguları, empatik davranış gösterme eğilimine sahip öğretmenlerin sınıflarında daha az istenmeyen öğrenci davranışlarının beklenmesi gerektiği yönünde izlenimler oluşturmaktadır. Örneğin, bu konuda araştırma gerçekleştiren McAllister ve Irvine (2002), empatik davranış gösterme eğilimli öğretmenler farklı kültürel özelliğe sahip öğrencilerle daha fazla etkileşim içersine, girdikleri ve daha destekleyici bir sınıf ortamı oluşturarak, öğrenciyi merkeze alan öğretim uygulamalarına yer verdiklerini belirlemişlerdir (Çelikkaleli ve Avcı, 2015). Öğretmenler empatik davranış gösterme eğilimleri sayesinde öğrencileriyle çoğunlukla sıcak ve sevecen bir ilişki kurabilmekte ve sınıfta öğretim ortamında iklimin istendik oluşunu sağlayabilmektedir. Yılmaz ve Şahinkaya (2010)'da öğretmenlerin empatik davranış gösterme eğilimlerini sınıf içi istenmeyen öğrenci davranışlarını engellemek için kullanmakta olduklarını belirtmektedirler.

Empati konusunda yapılan araştırmalar incelendiğinde, bu çalışmaların genellikle psikoloji ve iletişim alanlarında gerçekleştirildiği dikkat çekmektedir. Oysa eğitim alanında empati ile ilgili gerek öğretmen gerek öğretmen adayı, öğrenciler, ya da eğitim yöneticileriyle yapılan araştırmalarla pek fazla karşılaşmamaktadır. Bu nedenle eğitim alanında yapılacak araştırma sayısının artırılması, yine bu araştırma ile elde edilen verilerden hareketle bir ölçek geliştirme çalışması yapılması ve bu tür çalışmalarının hem nitelik hem de nicelik açısından artırılması öneri olarak getirilebilir.

Kaynakça

- Altuntaş, E.Ç., Yılmaz, M., & Turan, S.L. (2018). Biyoloji öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri üzerine bir inceleme. *Ege Eğitim Dergisi / Ege Journal of Education*, 19(1), 34-45. Doi: 10.12984/egeefd.306019.
- Barnett, Mark A. (1990). Empathy and Related Responses in Children. In N. Eisenberg, J.Strayer (Eds.) *Empathy and Its Development*(p.146-162) Cambridge: Cambridge University Press.
- Çelikkaleli, Ö. ve Avcı, R. (2015). Öğretmenlerin Empatik Eğilimi ve Sınıf İçi İstenmeyen Öğrenci Davranışları Arasındaki İlişki: Öğretmenlerin Kişilerarası Yetkilisinin Rolü. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 33, ss.61 - 87
- Dökmen, Ü.(2002). İletişim Çatışmaları ve Empati. Sistem yayıncılık. İstanbul.
- Gemci, H. (2012). İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerine Uygulanan Etkili İletişim ve Empatik Beceri Eğitimi'nin Öğrencilerin İletişim ve Empatik Becerilerine Etkisinin İncelenmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üni. Eğitim Bil. Ens. İzmir.
- Kahraman, H. (2007). Empatik Beceri Eğitiminin Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Empatik Becerilerine ve Sorun Davranışlarına Etkisi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Mersin Üni.Sosyal Bilimler Ens.Mersin.
- Koçak, C. ve Önen, A.S. (2013). Öğretmen Adayları İçin Empatik Yönelimler Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri. 13(2) Bahar, ss.947-964.
- Köksal A. A. ve Koçer, Ç. H. (2005). Okul öncesi öğretmen adaylarının empatik beceri düzeylerinin belirlenmesi. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 21, 13-23.
- Lupton, D. (2002). Duygusal Yaşantı: Sosyo-Kültürel Bir İnceleme. M. Cemal (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Mete, S. ve Gerçek, E. (2005). PDÖ yöntemiyle eğitim gören hemşirelik öğrencilerinin empatik eğilim ve becerilerinin incelenmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 9 (2), 11-17.
- Özer, M.Akif. (2008) 21. Yüzyılda Yönetim ve Yöneticiler, Nobel yayımları, Ankara

- Rehber, E. ve Atıcı, M. (2009). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin empatik eğilim düzeylerine göre çatışma çözme davranışlarının incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (1), 323-342.
- Rogers, Carl R. (1983). "Empatik olmak değeri anlaşılmamış bir varoluş şeklidir." Çev. F.Akkoyun. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 16, 103-124
- Saban, A. (2008). Okula ilişkin Metaforlar. *Educational Administration: Theory and Practice Summer 2008*, Issue 55, pp: 459-496 Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, Yaz 2008, Sayı 55, ss: 459-496
- Sungur, N. (1997).Yaratıcı Düşünce. Evrim Yayınevi. İkinci baskı. İstanbul.
- Yıldırım A. ve H. Şimşek. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Gözden geçirilmiş 6. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yılmaz, S. ve Şahinkaya, N. (2010). The relationship between the methods teachers use against the misbehaviour performed in the classroom and emphatic tendencies of teachers. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2, 2932-2936
- Yılmaz,Y., A. (2003). *Empati eğitim programının ilköğretim öğrencilerinin empatik becerilerine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.